

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ В. Н. КАРАЗІНА

ФАКУЛЬТЕТ ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА ПСИХОЛОГІЧНОГО КОНСУЛЬТУВАННЯ І ПСИХОТЕРАПІЇ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему «Психологічні особливості емоційної сфери у підлітків зі статусом
внутрішньо переміщених осіб»

Студентки 4 курсу групи ЗПС-41
Першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Освітньо-професійної програми «Психологія» за
спеціальністю 053 – ПСИХОЛОГІЯ
Кучер А. О.

Керівник:
доцент кафедри психологічного консультування і
психотерапії, кандидат психологічних наук
Харченко А. О.

Чотирьохрівнева шкала оцінювання _____
Кількість балів: _____

Члени комісії: _____
(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

М. Харків – 2024 рік

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ЕМОЦІЙНОЇ СФЕРИ У ПІДЛІТКІВ ЗІ СТАТУСОМ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ.....	6
1.1. Психологічні новоутворення підліткового віку.....	6
1.2. Поняття емоційної сфери.....	8
1.3. Результати емпіричних досліджень емоційної сфери внутрішньо переміщених осіб.....	11
Висновки до розділу 1.....	14
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЕМОЦІЙНОЇ СФЕРИ У ПІДЛІТКІВ ІЗ СТАТУСОМ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ	16
2.1. Опис вибірки, методів та процедури дослідження.....	16
2.2. Результати респондентів за методикою «Шкала диференціальних емоцій» (К. Ізард).....	18
2.3. Результати респондентів за методикою «Опитувальник рівня агресивності Басс-Даркі» (А. Басс, Е. Даркі).....	21
2.4. Результати респондентів за методикою «Шкала прояву тривожності» (Ж. Тейлор).....	23
2.5. Результати респондентів за методикою «Оцінка емоційно-діяльнійної адаптивності» (В. Замооруєва).....	24
Висновки до розділу 2.....	25
ВИСНОВКИ.....	27
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ЛІТЕРАТУРНИХ ДЖЕРЕЛ.....	29
ДОДАТКИ.....	31

ВСТУП

Актуальність дослідження. Починаючи з 2014 року Україна перебувала в стані неоголошеної війни. Ситуація значно загострилась з початком активних бойових дій після 24 лютого 2022 року, запровадження воєнного стану в Україні стало підставою для негативних змін у психологічному здоров'ї усього населення. Крім того, війна спричинила масову хвилю вимушеного переміщення українців у пошуках безпеки та захисту.

Зокрема, відповідно до відомостей Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) внаслідок збройної агресії РФ, починаючи з 24 лютого 2022 року, довелося вимушено залишити свої домівки 4,8 мільйонам українських дітей, в тому числі: змінили місце проживання в межах України 2,5 мільйона дітей, інші виїхали за кордон. Станом на жовтень 2023 року, за кордоном перебуває понад 2,3 млн українських дітей-біженців [20].

На жаль, саме підлітки відносяться до категорії осіб, які легко піддаються зовнішньому впливу, що в складених умовах може спровокувати виникнення розладів психічної діяльності та втрати звичного комфортного способу життя. Загострення під час війни тривоги, перепадів настрою, розлади сну, поганий апетит, погіршення сприйняття, вираження різних видів агресії, відсторонення від рідних та друзів, проблеми у взаємостосунках із оточуючими завдають надзвичайних страждань дітям та підліткам.

Тому питання щодо дослідження та, в подальшому, запобігання різновекторному негативному впливу вимушеного переміщення на емоційну сферу українських підлітків та їх психологічне благополуччя в умовах війни України з РФ є досить актуальним в наш час.

Об'єкт дослідження. Емоційна сфера у підлітків.

Предмет дослідження. Психологічні особливості емоційної сфери у підлітків із статусом внутрішньо переміщених осіб.

Мета. Виявити психологічні особливості емоційної сфери у підлітків із статусом внутрішньо переміщених осіб.

Гіпотеза. Вимушене переміщення підлітків негативно впливає на їх емоційну сферу, психічне функціонування та призводить до зниження якості життя.

Завдання дослідження:

1) Здійснити теоретичний аналіз наукової літератури з питання психологічних особливостей емоційної сфери у підлітків зі статусом внутрішньо переміщених осіб.

2) Виявити психологічні особливості базових емоцій у підлітків зі статусом внутрішньо переміщених осіб.

3) Визначити рівневі особливості прояву агресії опитуваних.

4) Визначити наявність та інтенсивність прояву тривожності опитуваних.

5) Виявити психологічні особливості емоційно-діяльній адаптивності у підлітків зі статусом внутрішньо переміщених осіб.

Методи дослідження. Для досягнення окресленої мети і вирішення завдань дослідження було використано комплекс методів: теоретичних, психодіагностичних – методики «Шкала диференціальних емоцій» (К. Ізард), «Опитувальник рівня агресивності Басс-Даркі» (А. Басс, Е. Даркі), «Шкала прояву тривожності» (Ж. Тейлор), «Оцінка емоційно-діяльній адаптивності» (В. Заморуєва), а також методи математично-статистичної обробки результатів, такі як: U-критерій Манна-Уїтні, t-критерій Стюдента та кореляційно-регресивний аналіз.

Характеристика вибірки: Вибірку дослідження склали 54 учнів 13-16 років Вінницького ліцею №31 та Вінницького ліцею №26. Експериментальна база була розподілена на 2 групи – учні-підлітки із статусом ВПО та учні-підлітки без такого статусу.

Практична значущість роботи полягає, в першу чергу, в тому, що отриманні результати дослідження можуть бути використані в подальшому при

консультуванні та наданні практичної допомоги на професійному рівні особам, які змушені були змінити своє місце проживання. Крім того, дослідження стане у нагоді для розвитку життєдіяльності підлітків-переселенців та своєчасного запобігання проблемам соціально-психологічної дезадаптації зазначеної категорії осіб. В той же час, результати дослідження є досить корисними при вивченні психологічного благополуччя підлітків.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ЕМОЦІЙНОЇ СФЕРИ У ПІДЛІТКІВ ЗІ СТАТУСОМ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

1.1. Психологічні новоутворення підліткового віку

Підлітковий вік характеризується вченими зазвичай як перехідний, складний, найбільш емоціогенний та критичний період розвитку. Він є періодом кризи адаптаційної рівноваги. При цьому, даний період відіграє найважливішу роль у становленні особистості людини, у цей період якісно змінюється характер, розширюється обсяг діяльності, започатковуються першооснови свідомої поведінки, формуються моральні уявлення.

Починаючи з початкового періоду підліткового віку виокремлюється проблема самооцінки та початкового розвитку рефлексії. У молодших підлітків недостатньо засобів для того, щоб виражати свої думки, чуття, переживання. Аналізуючи інших вони під тиском оточення починають робити свої перші кроки в самоаналізі і розумінні себе.

Далі починає з'являтися особистісна рефлексія, вони схильні до спостереження за собою. Уявлення про свої можливості призводять до розширення особистісних змін. Далі посилюється інтерес до свого внутрішнього світу по відношенню до інших людей, нестійкість уявлень про себе призводить до заниження оцінки самого себе і феномен власного відторгнення. Підлітки орієнтуються на однолітків, спілкування з ними, на їх думку та оцінку.

Самооцінка підлітка має сильну афективну окрасу, через досить сильну замкненість від зовнішнього соціуму та орієнтації на внутрішній світ поєднується в нього з потребою в доволі сильній стимуляції зовнішнім оточенням.

Вже в старшому підлітковому віці збільшується значення поточного уявлення про себе, формуються критерії оцінки особистості і діяльності інших людей, які можуть відрізнитись від дорослих, пояснюється це саме тим, що підлітки не завжди можуть встановити причинно-наслідкові зв'язки. Підліток зіставляє свої особистісні особливості та форми поведінки з деякими

встановленими нормами, які є для нього як ідеальні, що потребує зовнішньої оцінки його діяльності. Це проявляється в новоутворенні – «самопізнання», виникає воно в кінці перехідного періоду.

Якісні зміни в когнітивному розвитку у підлітків являє собою перехід від стадії конкретних операцій до формальних, які дозволяють більш широко використовувати різноманітні когнітивні стратегії.

Мислення підлітка стають більш еластичними і різноманітними, він отримує можливість роздивитись ситуацію з різних позицій, починаю розвивати схильність до спостереженню за собою.

В мотиваційній сфері на перший план виступають мотиви, які пов'язані з формуванням світогляду, з планами на майбутнє, необхідні умови чого є формальне мислення.

Зміни в емоційно-вольовій сфері доводять до того, що підліток може управляти своїми переживаннями і емоційними реакціями, в цьому аспекті його вік є сензитивним.

Також вчені стверджують, що в підлітковому віці збільшується кількість об'єктів, що породжують соціальні емоції і, як наслідок, знання про емоції стають все більш опосередкованими. У цей період вербальне вираження емоцій посилюється порівняно з дошкільним віком [5; С. 44].

Ця особливо чутлива фаза проявляється в поєднанні збудливості, емоційної нестійкості і полярних якостей, які, в свою чергу, виявляються, крім психологічної взаємодії перехідного віку, в характерних для нього гормональних і фізичних процесах. На етапах розвитку життя людини виникають такі психологічні стани, як депресія, гнів, можливі фобії, а також тривога [6; С.93].

Отже, можна зробити висновок, що підлітковий вік є критичним періодом, який, в свою чергу, є природною та неминучою стадією вікового розвитку, що веде до різних новоутворень та, що часто не є кризою. До провідних новоутворень цього віку відносять: становлення нового рівня самосвідомості, виникнення уявлення про себе «не як дитина», підлітки

починають відчувати себе дорослими, прагнути бути дорослими і вважати себе дорослими, мінливість настроїв, емоційна нестійкість. Зміни, які викликані фізичним та функціональним станом підлітка призводять до більшої емоційності і чутливості, які достатньо погано контролюються ззовні. Втрата контролю призводить до формування деякої психологічної залежності від ситуації самого підлітка.

1.2 Поняття емоційної сфери

Поняття емоцій є досить специфічним, оскільки слугує психологічним відображенням предметів та подій. Так, завдяки ним наше буття забезпечене різноманітністю, наповненістю, вони також характеризують рівень активності особистості. Водночас, у різних людей одне й те ж саме явище може викликати різного виду емоції, процеси або ж стани.

Під емоціями в психології розуміють складні психофізіологічні процеси, які включають суб'єктивні відчуття, фізіологічні зміни та поведінкові реакції [1; С. 40].

В свою чергу, емоційна сфера охоплює всі емоції та почуття, які людина переживає, а також механізми, що їх регулюють. Вона включає в себе різноманітні аспекти емоційного досвіду, такі як емоційні стани, емоційні риси (риса характеру), емоційні реакції, емоційна регуляція, емоційна експресія, емоційне сприйняття та розуміння [6; С. 116].

З іншого боку, за Г. Спенсером, емоції — це складні психофізіологічні реакції, що виникають у відповідь на внутрішні або зовнішні стимули. Він підкреслював, що емоції є результатом взаємодії нервової системи та фізіологічних процесів організму.

За Е. Даффі емоції визначаються рівнем активації організму. Вона стверджувала, що кожна емоція відповідає певному рівню фізіологічної активації, і що інтенсивність емоції прямо пропорційна рівню цієї активації. Крім того, вона підкреслювала важливість вивчення фізіологічних основ емоцій. Вона вважала, що для розуміння емоцій потрібно досліджувати, як саме відбувається активація нервової системи і які фізіологічні процеси задіяні.

Д. Ліндслі та Д. Хебб зробили значний внесок у розуміння емоційних станів через свої дослідження нейрофізіології та когнітивної психології, підкреслюючи роль нервової активації та навчальних процесів у формуванні і регуляції емоцій [2; С. 100].

Як ми бачимо, деякі дослідники розглядають емоції як короткочасні, скороминучі стани, тоді як інші переконані в тому, що люди постійно перебувають під впливом тієї або іншої емоції, що поведінка й афект – нерозривні. Деякі вчені вважають, що емоції руйнують і дезорганізують поведінку людини, що вони є основним джерелом психосоматичних захворювань. Інші ж автори, навпаки вважають, що емоції відіграють позитивну роль в організації, мотивації і підкріпленні поведінки.

Основними характеристиками емоцій є модальність, знаковість, інтенсивність, тривалість, ступінь усвідомленості.

Так, модальність емоцій є важливою концепцією в психології, яка допомагає глибше зрозуміти природу емоційних переживань і їхній вплив на людську поведінку та міжособистісні відносини.

Знаковість емоцій підкреслює важливість емоцій як засобу передачі інформації про внутрішній стан людини. Це поняття охоплює їхні внутрішні та зовнішні сигнальні функції, їхнє значення у соціальній взаємодії, регулятивну роль і мотиваційний вплив. Розуміння знаковості емоцій є ключовим для багатьох аспектів людського життя, включаючи психотерапію, міжособистісні відносини і організаційну поведінку.

Інтенсивність емоцій визначається як сила або рівень їх вираження і може варіюватись. Тривалість емоцій може варіювати від миттєвих реакцій до тривалих станів і впливати на наше психологічне та соціальне благополуччя. Якщо емоції тривають занадто довго або викликають значний дискомфорт, важливо шукати підтримку і, за потреби, професійну допомогу.

За впливом на організм і впливом на подальшу поведінку людини емоції поділяються на стеничні та астенічні. Стеничні емоції підвищують життєдіяльність та активність людини, астенічні, навпаки, знижують.

Позитивні емоції частіше мають стеничний ефект. Більшість негативних емоцій виражаються чи в тій чи в тій формі.

В.Ф. Матвеев до позитивних емоцій відносить задоволення, радість, захоплення, впевненість, гордість, довіра, симпатія, любов (статева), любов (прихильність), повага, розчулення, подяка (вдячність), ніжність, самовдоволення, зловтіха, блаженство, почуття задоволеної помсти, спокійна совість, почуття полегшення, відчуття задоволеності собою, почуття безпеки, передчуття.

До нейтральних емоцій науковець відносить цікавість, здивування, подив, байдужість, спокійно-споглядальний настрій. А до негативних емоцій – невдоволення, горе (скорбота), туга, печаль (смуток), розпач, засмучення, тривога, образа, страх, переляк, жалість, співчуття, жаль, досада, гнів, почуття образи, обурення (обурення), ненависть, неприязнь, заздрість, злість, смуток, нудьга, ревності, жах, невпевненість (сумнів), недовіра, сором, розгубленість, лють, презирство, відраза, розчарування, огида, незадоволеність собою, каяття, каяття совісті, нетерпіння, гіркота [1; С. 41].

Деякі поширені типи емоцій включають:

1) Базові емоції – це ті, які вважаються універсальними для всіх культур і присутні від народження. Вони включають щастя, смуток, страх, гнів, здивування та огиду.

2) Комплексні емоції – це ті, які є більш специфічними для індивідуального досвіду і на які можуть впливати культурні чи соціальні фактори. Приклади включають провину, сором, заздрість і гордість.

3) Змішані емоції – це ті, що включають поєднання основних і складних емоцій. Наприклад, хтось може відчувати радість і сум одночасно [9; С. 9].

Крім вищезазначених емоцій також можна додати ситуативні, які виникають у відповідь на конкретні ситуації або події в житті людини. Вони є реакцією на поточні умови і змінюються залежно від контексту, що допомагає нам адаптуватися до змін у навколишньому середовищі та реагувати на

виклики, з якими ми стикаємося. Ситуативні емоції можуть бути як позитивними, так і негативними, і вони зазвичай є тимчасовими.

Якщо говорити про функції емоцій, то можна назвати наступні: оцінну, спонукальну, сигнальну, пристосувальну, регуляторну, комунікативну, експресивну, синтезуючу (узагальнене ставлення до подій і явищ), сенсоутворення (наповнення змістом подій і явищ навколишнього світу). Усі перераховані функції забезпечують реалізацію основного завдання емоцій як психічного феномену – внутрішню регуляцію дій.

Отже, можна зробити висновок, що емоції відіграють вирішальну роль у нашому житті. Вони допомагають нам зрозуміти себе та інших, повідомляти про свої потреби та бажання та керувати нашою поведінкою. Емоції також можуть служити сигналами того, що щось не так або потребує уваги. Наприклад, відчуття тривоги перед іспитом може означати, що нам потрібно більше підготуватися або відпрацювати свої навички.

Крім того, емоції можуть мати значний вплив на наше фізичне здоров'я. Хронічний стрес і негативні емоції, такі як гнів або депресія, пов'язані з низкою проблем зі здоров'ям, включаючи серцево-судинні захворювання, діабет і навіть рак.

З іншого боку, позитивні емоції, такі як щастя та задоволеність, пов'язані з покращенням імунної функції та зниженням рівня запалення.

Хоча емоції є невід'ємною частиною людського досвіду, важливо також навчитися ефективно ними керувати. Володіння емоціями – одна з переваг людини. Це може включати такі методи, як уважність, медитація та когнітивно-поведінкова терапія. Ставши більш обізнаними про свої емоції та навчившись їх регулювати, ми можемо зменшити стрес, покращити стосунки та покращити наше загальне самопочуття.

1.3. Результати емпіричних досліджень емоційної сфери внутрішньо переміщених осіб

Проблема впливу вимушеного переміщення внаслідок війни на життєдіяльність і психологічне благополуччя даної категорії осіб вже потрапляла у фокус уваги як українських, так і закордонних учених.

Деякі дослідження зосереджуються на проблемах адаптації внутрішньо переміщених осіб в Україні. Наприклад, дослідження, проведені Київським інститутом соціології, показали, що серед переселенців найбільш поширені проблеми з отриманням нової роботи, недостатньою кількістю друзів та знайомих, а також з відсутністю стійкої підтримки від родини та близьких.

Інші дослідження зосереджуються на вивченні психічного здоров'я переселенців. Наприклад, дослідження, проведені Інститутом психології імені Г. С. Костюка НАПН України, свідчать про те, що переселенці мають вищий рівень тривоги, депресії та стресу, порівняно з людьми, які не були змушені змінювати своє місце проживання. Інші дослідження свідчать про те, що переселенці мають високий рівень резилієнтності та вміння адаптуватися до нових умов, що може бути пов'язано з їхнім досвідом переїздів та змін у житті. [10; С. 589].

Тривожність є однією з найпоширеніших психологічних проблем у внутрішньо переміщених осіб в Україні. Згідно з дослідженням, проведеним Українським Центром Економічних та Політичних Досліджень ім.Олександра Разумкова, понад 60% внутрішньо переміщених осіб відчувають тривогу через свою ситуацію [2].

Однією з причин тривожності у внутрішньо переміщених осіб є невизначеність щодо їх майбутнього. Багато з них втратили дім та роботу, що призвело до зменшення їх соціальної ідентичності та зниження самооцінки. Безпека їх життя і майбутнього залишається невизначеною, що створює почуття тривоги та незахищеності [11].

Іншим фактором, який призводить до тривожності у внутрішньо переміщених осіб, є постійні напади та бомбардування, які вони можуть зазнавати на новому місці проживання. Ці люди стають свідками насильства та

насильницьких дій, що може викликати тривогу та посилювати почуття незахищеності [14; С. 1011].

Згідно з дослідженнями, проведеними українськими вченими, близько 30% ВПО в Україні стикаються з депресією. Одним з факторів, який спричиняє депресію серед ВПО, є втрата родини та близьких людей, а також втрата соціального статусу та відчуття безпеки. У дослідженні, проведеному у 2020 році, зазначається, що серед ВПО в Україні більшість стикнулася зі смертю родичів, а також з втратою майна та інших цінностей. Крім того, депресія серед ВПО може бути спричинена також недостатньою доступністю до медичної та психологічної допомоги, особливо в умовах, коли люди змушені жити в тимчасових помешканнях або в незахищених таборах для внутрішньо переміщених осіб адаптація [23; С. 591].

Також посттравматичний стресовий розлад є однією з найбільш поширених психічних проблем серед ВПО в Україні. Дослідження, проведені Київським Інститутом Психотерапії та Консультування, показали, що 60% ВПО, які брали участь у дослідженні, страждають від ПТСР. Дослідження, проведені Міжнародною Організацією з Міграції (МОМ), показали, що психотерапія є ефективним способом лікування ПТСР у ВПО [7; С. 579].

Щодо дітей та підлітків, то вчені Л.Л. ван ден Гейвел і С. Сідат зафіксували, що перебування даної категорії осіб у зоні військових дій провокує в них потужний і тривалий стресовий стан, який, охоплюючи ментальну та вітальну сфери, негативно впливає на актуальні та перспективні вектори їхнього онтоге-нетичного розвитку [6; С. 499].

Дослідники О. Беляєва, Г. Даниленко, Е. Завеля, М. Ісакова, Л. Страшок установили, що підлітки – внутрішньо переміщені особи удвічі частіше визнавали погіршення власного фізичного здоров'я та психоемоційного стану порівняно з підлітками – місцевими мешканцями. У результаті анкетування було виявлено, що всі опитані підлітки найчастіше переживали такі емоційні стани, як віра, сподівання, що все буде добре; злість на події, що відбуваються, або на конкретних людей; страх за життя рідних і страх за дім, житло,

майно родини. Установлено, що по медичну допомогу підлітки – внутрішньо переміщені особи зверталися в 1,5 рази частіше, ніж їхні однолітки, що не змінювали місця проживання [3; С.11].

Група вчених О. Лобанчук, Н. Пророк, О. Сергеєнкова, М. Сичинська, С. Хрипко охопила опитуванням 519 українських підлітків і виявила, що вплив війни на їхню психіку є неоднозначним. Зокрема встановлено, що внутрішні та зовнішні виклики для підлітків унаслідок повномасштабної російської агресії провокують у них переживання втоми, почуття безсилля, тривоги, злості. Водночас вищезгаданими дослідниками зафіксовано підвищення резильєнтності опитаних підлітків, яке проявляється у зміцненні їхніх професійно орієнтованих і патріотичних мотивів навчання, самореалізації потреби в самовираженні через соціальні мережі, готовності й активності наближати перемогу України у війні з РФ [9; С. 618].

В одному із досліджень опитано підлітків, які знаходяться на території України. Вони часто відчують втому, відчуття безсилля, безпорадність, тривогу. На тлі тривалого дистресу, викликаного війною, у підлітків зростає потреба в підтримці у взаємодії з однолітками [9; С. 617].

З іншого боку, деякі дослідження свідчать про те, що переселенці мають більш високий рівень мотивації до адаптації в новому місці, ніж люди, які не змушені були змінювати своє місце проживання.

Отже, результати аналізу джерел, пов'язаних з вивченням особливостей емоційної сфери вимушених переселенців, дають можливість визначити, що ключовими психологічними особливостями при переміщенні являються гострий стресовий розлад, посттравматичний стресовий розлад, депресія та адаптація.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

Отже, теоретичний аналіз наукової літератури з питання психологічних особливостей емоційної сфери у підлітків зі статусом внутрішньо переміщених осіб підтвердив актуальність вивчення даної проблеми в умовах сьогодення.

Можна зробити висновок, що підлітковий вік є унікальним етапом у розвитку людини. Підлітковий вік - це період загострення емоцій, який характеризується дратівливістю, перепадами настрою, тривогою, агресією та іншими бурхливими реакціями. Посилений розвиток самосвідомості і критичного мислення призводить до того, що дитина підліткового віку виявляє не тільки суперечності в навколишньому світі, але й суперечності у власному самоуявленні, що є основою для зміни її емоційно-ціннісного ставлення до речей, себе, виявляючи невдоволення собою.

Однак, результати аналізу джерел, пов'язаних з вивченням особливостей емоційної сфери внутрішньо переміщених осіб, підтвердив також різновекторний вплив вимушеного переміщення на підлітків та їх емоційну сферу. Наукові дослідження, на жаль, свідчать про негативні наслідки у вигляді погіршення емоційного стану, зниження рівня резильєнтності в багатьох підлітків. Ключовими психологічними особливостями при переміщенні являються гострий стресовий розлад, посттравматичний стресовий розлад, депресія та адаптація.

Слід зазначити, що хоча багато внутрішньо-переміщених осіб відчувають значні емоційні проблеми, в той же час, існують також фактори, які сприяють їхньому емоційному благополуччю. Такими факторами є соціальна та психологічна підтримка, а також почуття спільності та приналежності. Задоволення емоційних потреб має важливе значення для зміцнення загального здоров'я та благополуччя підлітків, а також для підтримки їх успішної адаптації до нового місця проживання.

РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЕМОЦІЙНОЇ СФЕРИ У ПІДЛІТКІВ ІЗ СТАТУСОМ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

2.1. Опис вибірки, методів та процедури дослідження

Аналіз наукової літератури з виявлення психологічних особливостей емоційної сфери у підлітків із статусом внутрішньо переміщених осіб дозволив зрозуміти, що дане явище потребує більш детального вивчення в сучасних умовах.

Проте аби перевірити та підтвердити дане припущення, було проведено експериментальне дослідження, учасниками якого стали 54 учнів 13-16 років Вінницького ліцею №31 та Вінницького ліцею №26. Експериментальна база була розподілена на 2 групи – учні-підлітки із статусом ВПО та учні-підлітки без такого статусу.

Основним завданням на емпіричному етапі було виявлення та дослідження психологічних особливостей емоційної сфери у підлітків із статусом внутрішньо переміщених осіб.

Для досягнення поставленого завдання було використано наступні стандартизовані психологічні методики:

- 1) «Шкала диференціальних емоцій» (К. Ізард),
- 2) «Опитувальник рівня агресивності Басс-Даркі» (А. Басс, Е. Даркі),
- 3) «Шкала прояву тривожності» (Ж. Тейлор),
- 4) «Оцінка емоційно-діяльнісної адаптивності» (В. Заморуєва).

Розглянемо детальніше вище названі методики та пояснимо необхідність їх застосування в даному емпіричному дослідженні. Бланки зазначених методик представлені у Додатку А.

Так, методика «Шкала диференціальних емоцій» (К. Ізард) використовується задля діагностики базових емоцій та виявлення домінуючого емоційного стану за допомогою шкали значущості емоцій.

Теорія диференціальних емоцій отримала свою назву через фокусування на окремих емоціях, які розуміються як переживальномотиваційні процеси і

мають центральне значення для мотивації, соціальної комунікації, пізнання і дії.

Опитувальник складається з 30 пунктів, що відображають певні емоційні переживання. Кожні 3 показники групуються у шкали, що відповідають певній базовій емоції. В результаті обробки даних респондент отримує результати за всіма шкалами: Інтерес, Радість, Здивування, Горе, Гнів, Відраза, Презирство, Страх, Сором, Провина.

Таким чином, застосування «Шкали диференціальних емоцій» може допомогти виявити, які саме емоції переважають серед підлітків у ситуації вимушеного переміщення, і як ці емоції можуть змінюватися з часом або в залежності від конкретних умов.

В свою чергу, «Опитувальник рівня агресивності Басс-Даркі» (А. Басс, Е. Даркі) є інструментом для вимірювання рівня ворожості та агресивності.

А. Басс та А. Дарка створили методику, за допомогою якої можна диференціювати прояви агресії та ворожості особистості, а саме такі показники як: фізична, вербальна та непрямая агресія, роздратування та негативізм, образа та підозріливість, почуття провини.

Методика містить 75 запитань, на які потрібно відповісти «так/ні». Досліджуються основні деструктивні тенденції, взаємини, негативні переживання, а також оцінки подій.

Отримані результати інтерпретуються відповідно до ключа та визначається рівень прояву кожного показника агресивної поведінки. На основі отриманих показників визначаються: індекс ворожості (сумуються показники шкал «образа та підозріливість») та індекс агресивності (сума показників шкал «фізична, вербальна агресія та роздратування»).

У даній методиці питання може відноситися тільки до однієї форми агресії і всі питання формулюються таким чином, щоб найбільшою мірою послабити вплив суспільного схвалення відповіді на питання. Вона допомагає виявити, наскільки схильна особистість до агресивної поведінки, у тому числі агресії у

відносинах з оточуючими, реакції на стресові ситуації та здатність до владування власними емоціями.

«Шкала прояву тривожності» (Ж. Тейлор) спрямована на вимірювання рівня тривожності у респондентів. Основна ідея полягає в тому, щоб з'ясувати, наскільки часто особа відчуває тривогу, і як вона реагує на стресові ситуації.

В оригіналі ця методика складається зі 100 пунктів: 50 маскувальних та 50 ключових, та вона була адаптована для нашої країни Т.Немчіновим (50 пунктів) та В.Норакідзе (60 пунктів - додалися 10 пунктів «шкали брехні»). Для вищої надійності даних, була використана версія опитувальника в редакції В.Норакідзе.

За результатами даної методики оцінюється рівень тривожності: 40–50 балів розглядаються як показник дуже високого рівня тривоги; 25–39 балів свідчать про високий рівень тривоги; 16–24 бали – про середній рівень (з тенденцією до високого); 5–15 балів – про середній рівень (з тенденцією до низького); 0–4 бали – про низький рівень тривоги.

Дана шкала допомагає виявити, наскільки інтенсивними є тривожні симптоми у підлітків та як вони впливають на їхнє фізичне та емоційне благополуччя.

Методика «Оцінка емоційно-діяльнійної адаптивності» (В. Заморуєва) спрямована на вимірювання рівня адаптивності особистості в умовах, пов'язаних з емоціями та поведінкою.

Опитувальник складається з 24 тверджень, на які досліджуваному потрібно відповісти «так/ні». Якщо сума всіх відповідей «так»: менша 3 балів – адаптивність висока, 3-10 балів – адаптивність середня, понад 10 – низька, 20-25 – адаптивність дуже низька.

Основна мета цієї методики - визначити, наскільки ефективно особистість впорядковує свої емоції та взаємодіє з оточуючим середовищем в процесі досягнення своїх цілей та вирішення проблем.

2.2. Результати респондентів за методикою «Шкала диференціальних емоцій» (К. Ізард)

Проведення емпіричного дослідження було розпочато з визначення психологічних особливостей базових емоцій у підлітків зі статусом внутрішньо переміщених осіб.

У результаті проведення опитування досліджуваних за методикою «Шкала диференціальних емоцій» (К. Ізард) було отримано наступні показники:

Таблиця 2.2.1

Розподіл групових значень за шкалами методики «Шкала диференціальних емоцій» (ШДЕ) К. Ізарда за допомогою критерія Манна-Уїтні

№	Базові емоції	Сума рангів групи підл. з ВПО	Сума рангів групи підл. без ВПО	U-критерій
I.	Інтерес	482	1003	104*
II.	Радість	553,5	851	162*
III.	Здивування	889	798,5	308,5
IV.	Горе	1000	446	68*
V.	Гнів	841,5	643,5	265,5**
VI.	Відраза	746	687	309
VII.	Презирство	952,5	529,5	154,5*
VIII.	Страх	972	495	135*
IX.	Сором	829,5	615,5	237,5**
X.	Провина	780	705	327

Примітка: * $p \leq 0,01$; ** $p \leq 0,05$

Таблиця 2.2.2

Розподіл групових значень за індексами базових емоцій методики «Шкала диференціальних емоцій» (ШДЕ) К. Ізарда за допомогою критерія Манна-Уїтні

№		Сума рангів групи підл. з ВПО	Сума рангів групи підл. без ВПО	U-критерій
I.	ІГЕ	599,5	891	181*
II.	ІГНЕ	1038,5	508,5	68,5*
III.	ІГДЕ	949,5	905	157,5*

Примітка: * $p \leq 0,01$

Для наочного представлення результатів отримали графік середніх значень за шкалами методики «Шкала диференціальних емоцій» (ШДЕ) К. Ізарда на рисунку 2.2.1:

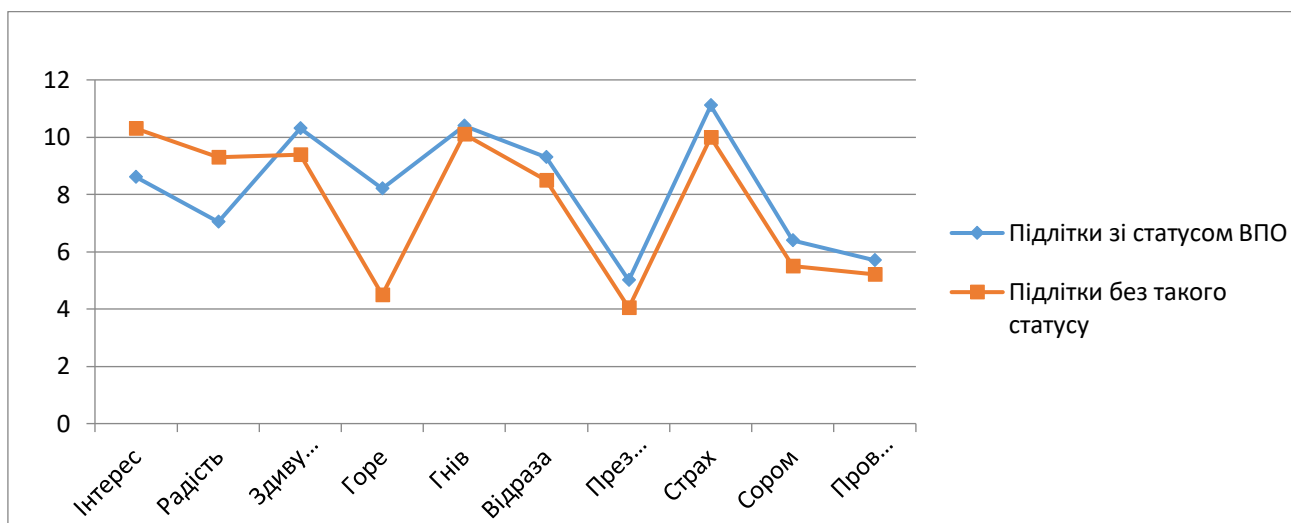

Рис.2.2.1. Розподіл групових середніх показників «профілю емоцій» за методикою «Шкала диференціальних емоцій» (ШДЕ) К. Ізарда.

Як ми бачимо, застосувавши U-критерія Манна-Уїтні, відмінності між показниками базових емоцій «Гнів» та «Сором» найбільш статистично значущі ($p \leq 0,05$). Однак, за шкалами «Відраза», «Здивування» та «Провина» таких відмінностей немає.

При цьому, за результатами дослідження в учасників дослідження групи зі статусом ВПО найбільш вираженими та лідируючими є показники базових емоцій «Страх», «Здивування» та «Гнів». Якщо говорити про групи базових емоцій, то у підлітків зі статусом ВПО переважають тривожно-депресивні емоції.

Так, кількість балів за шкалою емоції «Страх» може вказувати на негативні наслідки військових дій, постійних обстрілів, насильства та загрози для життя та безпеки підлітків. На жаль, до складених умов також додається страх перед невизначеністю свого майбутнього, боязнь роз'єднання з родиною та близькими людьми, можливість адаптуватись до нових умов життя.

Високий рівень переживання емоції «Гнів» у підлітків зі статусом ВПО може свідчити про втрату ними свого рідного дому, сім'ї, друзів та стабільного

оточення. Більшість даної категорія осіб зіштовхнулась з травматичними враженнями від війни, що призвело до вираження гніву через невизначеність та страх майбутнього.

Однак, результати дослідження свідчать, що не лише вимушене переміщення може впливати на відносно завищенні показники емоції «Гнів» та «Страх», що, в свою чергу, наштовхує на думку, що війна негативно впливає на їх психологічне благополуччя. Підлітки обуренні, зляканні та негативно налаштовані до ініціаторів конфлікту, оскільки війна забрала їх звичне безтурботне життя, стабільність та безпеку.

2.3. Результати респондентів за методикою «Опитувальник рівня агресивності Басс-Даркі» (А. Басс, Е. Даркі)

Наступне дослідження було проведено за методикою «Опитувальник рівня агресивності Басс-Даркі», результати якого наведені нижче:

Таблиця 2.2.3

Розподіл групових значень за шкалами методики «Опитувальник рівня агресивності Басс-Даркі» (А. Басс, Е. Даркі)
за допомогою критерія Манна-Уїтні

	Назва шкали	Сума рангів групи підл. з ВПО	Сума рангів групи підл. без ВПО	U-критерій
1.	Фізична агресія	926,5	504,5	173*
2.	Непряма агресія	534	951	156*
3.	Роздратування	766,5	718,5	340,5
4.	Негативізм	657	828	279
5.	Образа	723,5	707,5	355,5
6.	Підозрілість	867	471	243**
7.	Вербальна агресія	782,5	702,5	324,5
8.	Почуття провини	637,5	796	259,5**
9.	Індекс агресивності	715	726	346
10	Індекс ворожості	819	715	288

Примітка: * $p \leq 0,01$; ** $p \leq 0,05$

Для наочного представлення результатів отримали графік на рисунку 2.2.2:

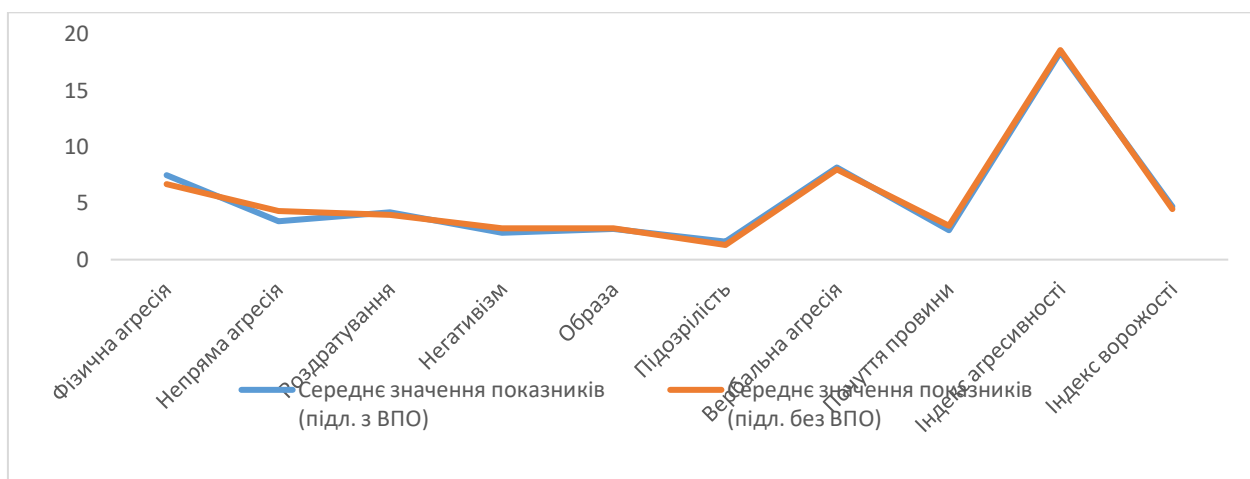

Рис.2.2.2. Розподіл групових середніх показників за шкалами методики «Опитувальник рівня агресивності Басс-Даркі» (А. Басс, Е. Даркі)

Згідно методики Басса Дарки за U-критерієм Манна-Уїтні відмінності між показниками «Почуття провини» та «Підозрілість» найбільш статистично значущі ($p \leq 0,05$). В свою чергу, статистично значущими також є показники за шкалами «Фізична агресія» та «Непряма агресія».

Відповідно до рисунка 2.2.2 ми бачимо, що у підлітків спостерігається зростання фізичної, а також вербальної агресії, тоді як агресивність непряма менш виражена. В той же час, у досліджуваних зі статусом ВПО спостерігається чітко виражена динаміка до зростання всіх форм агресивності, окрім непрямої. Тобто, як ми бачимо, загалом агресивні прояви у них мають тенденцію до підвищення, порівняно із підлітками без статусу ВПО.

Зокрема, найбільше балів у досліджуваних було отримано за шкалою вербальної агресії, яка може включати в себе образливі коментарі, загрози, крикливе спілкування та інші форми словесної агресії. Це може бути спробою виразити свої емоції або контролювати ситуацію. Вона проявляється у висловлюванні негативних емоцій, таких як гнів, злість, образливість, ревності, і може бути спрямованою на інших людей або самого себе.

Фізична агресія може проявляється у фізичних діях, таких як бійки, удари, тілесні пошкодження. Вона може виникати внаслідок стресу, тривоги та невпевненості, а також реакції на конфліктні ситуації.

При цьому, непряма агресія, як у підлітків із статусом ВПО, так і без такого на низькому рівні. Тобто, їм не притамане проявлення агресії через пасивне, непряме спілкування, наприклад, уникання обов'язків, залишення саркастичних приміток або намагання підірвати авторитет інших людей.

Слід підкреслити, що за шкалами роздратування, негативізм, образа, підозрілість, почуття провини було отримано низькі показники, а індекс ворожості на оптимальному рівні. Однак, все ж таки, підлітки зі статусом ВПО отримали більші показники за даними шкалами, виключенням є шкала негативізму.

Тому, можна стверджувати, що загалом агресивність у підлітків має оптимальний рівень, однак підліткам зі статусом ВПО притаманний більш виражені її прояви. Усі форми агресії можуть бути сполучені або виражені окремо, і вони часто виникають у відповідь на стрес, конфлікти, невпевненість або неспроможність адаптуватися до змін умов життя.

2.4. Результати респондентів за методикою «Шкала прояву тривожності» (Ж. Тейлор)

Методика «Шкала прояву тривожності» (Ж. Тейлор) була наступною у проведенні дослідження, результати наведені нижче:

Таблиця 2.2.4

Розподіл групових значень за методикою «Шкала прояву тривожності»
(Ж. Тейлор)

	Сума рангів групи підл. з ВПО	Сума рангів групи підл. без ВПО	U-критерій при $p \leq 0,01$
Рівень тривоги	990,5	588,5	116,5

Як ми бачимо з даних, занесених до таблиці 2.2.3, за U-критерієм Манна-Уїтні відмінності між показниками рівня тривоги групи підлітків зі статусом ВПО та без такого статусу статистично значущі.

Використовуюючи кореляційно-регресивний аналіз, отримано коефіцієнт кореляції $r=0,372$, тобто прямий зв'язок між вимушеним переміщенням та рівнем тривоги. За t-критерієм Стьюдента отримано 2.002 результат.

Загалом, можна стверджувати, що рівень тривоги у підлітків зі статусом ВПО має вищі показники, ніж у підлітків без такого статусу. В більшості підлітків з першої групи отримано результати, які свідчать про початково високий рівень тривоги, для другої групи більш характерним є середній рівень тривоги із тенденцією до високого.

Так, тривога у підлітків зі статусом ВПО може бути результатом травматичного досвіду втрати дому, розлучення з рідними, переслідування або інших негативних подій, пов'язаних з війною. Такі досвіди можуть спричинити високий рівень стресу, який перетворюється на тривогу. Підлітки також можуть переживати невизначеність і страх через нестабільні умови та невідомі перспективи, постійне відчуття напруги та тривоги, періодичні приступи паніки, нездатність контролювати свої емоції, розлади настрою. Вона може впливати на успішність у навчанні через знижену концентрацію, погіршення пам'яті та інші психологічні фактори.

2.5. Результати респондентів за методикою «Оцінка емоційно-діяльнійної адаптивності» (В. Заморюєва)

У результаті проведення опитування досліджуваних за методикою «Оцінка емоційно-діяльнійної адаптивності» (В. Заморюєва) було отримано наступні показники:

Таблиця 2.2.5

Розподіл групових значень за методикою «Оцінка емоційно-діяльнійної адаптивності» (В. Заморюєва)

	Сума рангів групи підл. з ВПО	Сума рангів групи підл. без ВПО	U-критерій при $p \leq 0,01$
Рівень адаптивності	1005,5	479,5	101,5

Як ми бачимо, відмінності між результатами першої та другої групи за U-критерієм Манна-Уїтні статистично значущі. В наслідок застосування кореляційно-регресивний аналізу було отримано коефіцієнт кореляції $r=-0,061$, що свідчить про зворотній зв'язок між вимушеним переміщенням та рівнем адаптивності. За t-критерієм Стьюдента отримано 0,306 результат.

Крім того, у ході проведення дослідження, було виявлено, що особи, які постраждали від вимушеного переміщення, більшість мають середній рівень адаптивності. В той же час, адаптивність у підлітків без статусу ВПО вказує на високий рівень.

Отримані результати свідчать про те, що пристосування вимушеного переміщених підлітків до нового місця може бути складним процесом. Вони можуть відчувати стрес, втрату та невпевненість. Також тривога може негативно впливати на адаптивність, зменшуючи здатність особи ефективно пристосовуватися до нових ситуацій та вирішувати проблеми.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

Як ми бачимо, за результатами дослідження у підлітків зі статусом внутрішньо переміщених осіб наявні психологічні особливості емоційної сфери.

Так, в результаті обробки даних, отриманих за першою методикою, було виявлено, що найбільш статистично значущими між групами підлітків є показники базових емоцій «Гнів» та «Сором», за шкалами «Відраза», «Здивування», «Провина» таких відмінностей немає, всі інші показники базових емоцій мають статистично значущі результати. Найбільш вираженими та лідируючими є показники базових емоцій «Страх», «Здивування» та «Гнів», при цьому в них переважають тривожно-депресивні емоції.

Крім того, для емоційної сфери підлітків зі статусом внутрішньо переміщених осіб характерними є почуття провини та підозрілість, а найбільш вираженими є вербальна та фізична агресія, тоді як непряма менш виражена.

Також наявна статистично значуща відмінність між показниками рівня тривоги групи підлітків зі статусом внутрішньо переміщених осіб та без такого статусу. Прослідковується прямий зв'язок між вимушеним переміщенням та підвищеним рівнем тривоги.

Щодо особливостей адаптивності, то отриманні результати також мають статистично значущі показники, що вказує на негативний вплив стресу, тривоги, втрат та їх невпевненості.

Тому, можна з впевненістю сказати, що досить ваговою в таких ситуаціях є підтримка з боку родини, друзів та професіоналів, досить важливо допомагати підліткам збалансовувати свої емоції та навчати долати тривогу для покращення їх адаптивності.

ВИСНОВКИ

За результатами проведеного дослідження особливостей емоційної сфери у підлітків із статусом внутрішньо переміщених осіб та відповідно до завдань дослідження, дійшли наступних висновків:

1. Загалом перехід до підліткового віку дійсно характеризується глибокими змінами умов, що впливають на особистісний розвиток дитини. Зокрема, емоційна сфера у даний період характеризується підвищеною емоціональністю, яка проявляється в легкості збудження, активній вибуховості, різких перепадах настрою, амбівалентності почуттів. Підліток сприймає світ емоційно, емоції виступають як внутрішня мова, як сигнальна система за допомогою якої дізнається про потребу значущість того, що відбувається.

Однак, вимушене переміщення підлітків через вплив соціально-психологічних чинників, таких як стрес, невизначеність та втрата, також, на жаль, вносить свої корективи до типових суперечностей становлення їхньої особистості. В наслідок чого, вони можуть відчувати емоційну напруженість, тривогу та нестабільність.

Як показує практика, для полегшення даного процесу важливо надати їм підтримку, створити безпечне та сприятливе середовище, забезпечити доступ до психосоціальної підтримки, допомогти їм здолати стрес та адаптуватися до нових умов життя.

2. Для виявлення психологічних особливостей базових емоцій у підлітків зі статусом внутрішньо переміщених осіб була використана «Шкала диференціальних емоцій» (К. Ізард), у результаті проходження якої підтвердилась думка про те, що вимушене переміщення негативно впливає на емоційну сферу підлітків. Дане явище вносить свої корективи у такі базові емоції, як гнів, сором, підвищується рівень горя, страху, здивування, в той же час зменшується інтерес та радість, переважають тривожно-депресивні емоції.

3. Щодо визначення рівневих особливостей прояву агресії опитуваних, то результати дослідження свідчать про статистично значущі відмінності за шкалами «Почуття провини» та «Підозрілості». Однак, загалом

агресивні прояви у підлітків зі статусом ВПО мають тенденцію до підвищення, порівняно із підлітками без такого статусу.

За шкалами роздратування, образу, підозрілість, почуття провини було отримано низькі показники та індекс ворожості на оптимальному рівні, однак, вони все ж таки вищі за показники, які були отримані у результаті опитування підлітків без статусу ВПО. Винятком зазначеного є шкала «Негативізму», яка у першої групи підлітків набрала менше балів.

4. Щодо визначення наявності та інтенсивності прояву тривожності опитуваних, то наявні статистично значущі відмінності між показниками, отримано прямий зв'язок між вимушеним переміщенням та рівнем тривоги. Підлітки зі статусом ВПО в середньому мають початково високий рівень тривоги, а підлітки без такого статусу – середній із тенденцією до високого.

5. Щодо виявлення психологічних особливостей емоційно-діяльнісної адаптивності у підлітків зі статусом внутрішньо переміщених осіб, то слід зазначити, що в результаті проведення дослідження було отримано статистично значущі відмінності між двома групами. Крім того, середні показники першої групи опитуваних свідчать про схильність до середнього рівня їх адаптивності. В той же час, адаптивність більшості підлітків без статусу внутрішньо переміщених осіб має високий рівень.

Так, як гіпотезу було підтверджено у ході дослідження, тому можна сверджувати, що для запобігання негативного впливу вимушеного переміщення на емоційну сферу підлітків, необхідною та досить вагомою в даний період є підтримка з боку близьких, друзів та професіоналів, оскільки вона дає можливість висловити свої емоції, збалансувати їх, навчатись стратегіям керування тривогою для покращення адаптивності та забезпечити психосоціальну опору.

СПИСОК ВИКОРИСТНОЇ ЛІТЕРАТУРНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Грек О.М., Казаріна В. Н. *Дослідження емоційної сфери підлітків в умовах рекреації*. Наука і освіта: наук.-практ. журнал. 2011. № 11 Спецвип.: «Актуальні проблеми рекреаційної психології дитинства». С. 39-41.
2. Гуд Г. О. Емоційна сфера особистості: теоретико-методологічний аспект дослідження. Актуальні проблеми психології : зб. наук. праць Ін-ту психології імені Г.С.Костюка НАПН України. 2018. Т. 14. Вип. 1. С. 84–94.
3. Даниленко Г. Медико-соціальні аспекти стану здоров'я підлітків – внутрішньо переміщених осіб. Охорона здоров'я дітей та підлітків. 2022. № 2. С. 8–12.
4. Даниленко Г. М., Страшок Л. А., Сидоренко Т. П. [та ін.] Особливості психологічного стану внутрішньо переміщених дітей шкільного віку та підлітків в умовах війни. Сучасна педіатрія. Україна. 2023. № 4 (132). С. 51–55.
5. Журавльова Л.П. Психологія емпатії. Житомир: вид-во ЖДУ ім. І. Франка. 2007. 328с.
6. Кириленко Т.С. Психологія: емоційна сфера особистості: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. К. Либідь. 2007. 256 с.
7. Лисенкова І.П. Дослідження психологічних механізмів розвитку емоційної сфери. Теорія і практика сучасної психології. 2018. №3. С. 258-261.
8. Столярчук О. Навчання та психоемоційний стан українських підлітків в умовах війни в Україні. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Психологія». № 1. С. 115-120.
9. Ткаченко М. С. Особливості емоційної сфери українських біженців: Кваліфікаційна робота бакалавра. Київ. нац. лінгв. ун-т. 2023. 60 с.
10. Топоренко Г. С. Особливості емоційної сфери переселенців в Україні. Перспективи та інновації науки. 2023. № 13(31). С. 586-597.

11. Шахрай В. М., Алексеєнко Т. Ф., Гончар Л.В., Канішевська Л.В., Малиношевський Р.В. Цінність життя підлітка: світоглядні орієнтири: Монографія. Київ. 2019. 136 с.
12. Bronstein I., Montgomery P. Psychological Distress in Refugee Children: A Systematic Review. *Clinical Child and Family Psychology Review*. 2011. Vol. 14 (1). P. 44–56.
13. International Organization for Migration. Ukraine Migration Profile. 2018. [URL:https://migration.iom.int/europe/sites/default/files/Ukraine_MP_2018_EN_G.pdf](https://migration.iom.int/europe/sites/default/files/Ukraine_MP_2018_EN_G.pdf)
14. Kira, I., Alawneh, A., Aboumediene, S., & Mohanesh, J. Trauma, PTSD, anxiety, and coping strategies among Palestinians in the Gaza Strip. *Journal of Traumatic Stress*, 2019. Vol. 32(6), P. 1009-1018.
15. LB.ua (2023). Війна Росії проти України спричинила найбільшу хвилю біженців після Другої світової війни 8 січня 2023. [URL: https://lb.ua/society/2023/01/08/541865_viyna_rosii_proti_ukraini_sprichinila.html](https://lb.ua/society/2023/01/08/541865_viyna_rosii_proti_ukraini_sprichinila.html)
16. Leigh Luella van den Heuvel , Soraya Seedat Screening and diagnostic considerations in childhood post-traumatic stress disorder. *Neuropsychiatry*. 2013. Vol. 3 (5). P. 497–511.
17. Murray, K., Davidson, G., Schweitzer, R. Review of Refugee Mental Health Interventions Following Resettlement: Best Practices and Recommendations. *Am J Orthopsychiatry*. 2010. Vol.80 (4). P. 576-685.
18. Stoliarchuket O. Real and Virtual Space of Life Activities of Ukrainian Adolescents in War Conditions. *IJCSNS International Journal of Computer Science and Network Security*. 2022. Vol. 22(6). P. 611–619.
19. The United Nations Refugee Agency. Ukraine Situation. 2020. [URL: https://www.unhcr.org/uk/ukraine-situation.html](https://www.unhcr.org/uk/ukraine-situation.html)
20. UNICEF (2023). UNICEF Ukraine Humanitarian Situation Report No. 24: 24 February - 31 December 2022. [URL: https://reliefweb.int/report/ukraine/unicef-ukraine-humanitarian-situation-report-no-24-24-february-31-december-2022](https://reliefweb.int/report/ukraine/unicef-ukraine-humanitarian-situation-report-no-24-24-february-31-december-2022)

Анотація

Дана кваліфікаційна робота спрямована на дослідження психологічних особливостей емоційної сфери у підлітків зі статусом внутрішньо переміщених осіб.

За результатами проведеного дослідження психологічних особливостей базових емоцій у підлітків зі статусом внутрішньо переміщених осіб було отримано найбільш статистично значущі відмінності між показниками базових емоцій «Гнів» та «Сором». При цьому, найбільш вираженими базовими емоціями у таких підлітків є показники за шкалами «Гнів», «Здивування» та «Страх», за шкалами «Відраза», «Здивування» та «Провина» таких відмінностей немає.

Також за допомогою дослідження агресивних проявів у підлітків зі статусом внутрішньо переміщених осіб спостерігається зростання фізичної, вербальної агресії, тоді як непряма агресивність менш виражена. Наявні найбільш статистично значущі відмінності між показниками «Почуття провини» та «Підозрілість», статистично значущими також є показники за шкалами «Фізична агресія» та «Непряма агресія».

В свою чергу, щодо прояву тривожності опитуваних, то також присутні статистично значущі відмінності між показниками рівня тривоги групи підлітків зі статусом ВПО та без такого статусу, наявний прямий зв'язок між вимушеним переміщенням та рівнем тривоги.

Під час проведення дослідження щодо визначення рівня адаптивності також було виявлено статистично значущі відмінності, при цьому за t-критерієм Стьюдента отримано зворотній зв'язок між досліджуваними явищами. Крім того, більшість осіб, які постраждали від вимушеного переміщення, мають середній рівень адаптивності, в той же час, адаптивність у підлітків без статусу ВПО вказує на високий рівень.

Ключові слова: емоційна сфера, новоутворення підліткового віку, підлітки зі статусом внутрішньо переміщених осіб, базові емоції, прояви агресії, рівень тривоги, адаптивність.